

DESPRE SEMNIFICAȚIILE TERMENULUI ἀγάπη ÎN TEXTELE SCRITORILOR ȘI FILOSOFILOR GRECIEI ANTICE

COSMIN DUMITRESCU

About the meanings of the term ἀγάπη in the texts writers and philosophers of Ancient Greece. Our goal was to demonstrate that the term *agapē* has a long pre-Christian history, and some of its meanings have remained constant over the centuries, that the vast majority of ancient authors used it in the works and that there is indeed an essential difference between this term and the Christian term *agapē*.

Keywords: proof, love, meaning, terms.

„Prietenia, scria Aristotel în *Retorica*, 1371 a21, este *dăruire* (ἀγαπᾶσθαι) a unuia către celălalt” (φιλεῖσθαι – ἀγαπᾶσθαι αὐτὸν δι’ αὐτόν). Spre deosebire de limba română, unde avem doar doi termeni: *dragoste* – care exprimă sentimentul trăit de o persoană în relație cu o alta – și *iubire*, care este expresia lingvistică asociată acestui sentiment, în limba greacă avem **patru** asemenea termeni, fiecare cu înțelesul său propriu.

Subiectul tratat de noi a trezit întotdeauna mult interes, atât în rândul filologilor, cât și în cel al teologilor și filosofilor. Din numărul mare de lucrări dedicate aceastei teme, le vom enumera doar pe acelea pe care le considerăm mai importante, cum ar fi: Arnoldi Geulinx Antverpiensis, *Ethica*, publicată în anul 1665; Pavel Florenski, *Stâlpul și Temelia Adevărului*, apărută la Berlin, în 1929; Anders Nygren, *Agape and Eros: A study of the Christian idea of Love*, 1939; Gene Outka, *Agape: An Ethical Analysis*, Yale University Press, 1977; Alan Soble, *Eros, Agape and Philia: Readings in the philosophy of Love*, 1989 și lucrarea lui William Barclay, *Semantic analysis of terms in the New Testament*, 1992.

Am ales ca punct de plecare analiza celor patru termeni grecești, așa cum ne este prezentată de William Barclay în studiul mai sus amintit – mai exact spus în cap. III, p. 68–70. „Verbul *a iubi* are patru corespondente în limba greacă, afirmă Barclay: Unul este cuvântul **éros**. Acesta este în mod caracteristic cuvântul pentru dragostea dintre sexe, pentru dragostea unui bărbat pentru o femeie; el are întotdeauna o parte predominant fizică, și implică întotdeauna dragostea sexuală. Aristotel spune că *erōs* «începe întotdeauna cu plăcerea ochiului, că nimeni nu se îndrăgostește fără a fi încântat mai întâi de frumusețe, și că dragostea nu este dragoste, dacă unul nu tânjește după persoana iubită atunci când aceasta lipsește, dorindu-i cu nerăbdare prezența» (Aristotel, *Etica nicomahică* 9,4,3). Acest cuvânt, adaugă W. Barclay, nu apare de fel în *Noul Testament*”. „Există apoi cuvântul **philia**. Acesta este cuvântul

pentru dragoste care se bucură de cea mai mare considerație în limba greacă nereligioasă. El descrie o relație caldă, intimă, delicată a trupului, a minții și a spiritului. El include partea fizică a dragostei, fiindcă verbul *philein* poate să însemne a săruta sau a mângâia, dar el include mult mai mult”. Acest fel de dragoste este însă supusă timpului, are început și sfârșit, poate să se schimbe sau să dispară. Aristotel scrie: „Plăcerea iubitului este să privească lung la iubita lui, plăcerea iubitei este să primească atențiile iubitului ei, dar uneori când se ofilește frumusețea iubitei, prietenia (*philia*) se ofilește și ea, pentru că iubitul nu-și mai găsește plăcerea de a o privi pe iubita lui, iar iubita nu se mai bucură de nici o atenție din partea iubitului” (Aristotel, *Etica nicomahică* 8.4,1). Este adevărat că *philia* descrie gradul cel mai înalt de dragoste umană, dar este de asemenea adevărat că lumina lui *philia* poate să înceapă să pâlpâie, iar căldura sa se poate răci. „Mai există cuvântul *storgē*. Acesta este cuvântul cel mai limitat la sfera sa, fiindcă în limba greacă din literatura nereligioasă acesta este termenul pentru dragostea între membrii unei familii, cel care definește dragostea părintelui către copil, cea a copilului pentru părinte, dragostea fraților și a surorilor și dragostea dintre rude”. „Există însă și cuvântul *agapē*. Avem puține informații în literatura greacă nereligioasă cu privire la acest cuvânt. În limbajul folosit în literatura laică, verbul corespunzător, *agapan*, este destul de obișnuit, dar substantivul *agapē* apare foarte rar. După cum susține R.C. Trench: «*Agapē* este un cuvânt care s-a născut în sânul religiei revelate»”.

Observațiile lui William Barclay sunt destul de corecte, însă, există anumite afirmații cu care nu putem să fim de acord. În primul rând expresia „literatură nerelegioasă” nu este prea fericit aleasă; de ex., despre opera lui Homer sau Hesiod nu putem spune că ar fi „nerelegioasă”. Omul perioadei arhaice – dar chiar și cel al Greciei clasice era un om religios. O spune clar Sfântul Apostol Pavel la Atena, în Areopag, vorbindu-le filosofilor stoici și epicureici: „*Bărbați Atenieni! În toate privințele vă găsesc foarte religioși* (s.n.) (ἄνδρες Ἀθηναῖοι, κατὰ πάντα ὡς δεισιδαιμονεστέρους ὑμᾶς θεοῦ.)” (*Faptele Apostolilor*, 17, 22). În al doilea rând – și acesta este aspectul care ne interesează cel mai mult – afirmația referitoare la substantivul (mai precis „numele”) *agapē*, cum că „**avem puține informații** (s.n.) în literatura greacă nerelegioasă (...)” despre el, o considerăm pripită. Nu aveam nicidecum în vedere să facem o analiză critică a textului lui Barclay, dacă, însă, din păcate, această concepție referitoare la „monopolul” religiei creștine asupra termenului – așa cum apare el în *Evangheliu* – nu ar fi fost însoțită de o totală ignorare a prezenței acestuia în operele autorilor Antichității grecești. Tocmai de aceea, vom începe acest studiu cu termenul *agapē*, așa cum apare acesta la cei mai importanți autori, începând cu Homer – până la Platon și Aristotel. Principalele instrumente lingvistice utilizate în acest demers de analiză a termenului *agapē*, dar și al celorlalți termeni: *philia*, *eros* și *storgē* sunt: Henry George Liddell, Robert Scott – *A Greek-English Lexicon* – revizuit și adăugit de către Sir Henry Stuart Jones, cu colaborarea lui Roderick McKenzie, Oxford, Clarendon Press, 1940; William J. Slater – *Lexicon to Pindar*, Berlin, De Gruyter, 1969 și Georg Autenrieth, *A Homeric Dictionary for Schools and Colleges*, New York, Harper and Brothers, 1891.

Substantivul (*numele*) feminin *agape* apare la majoritatea autorilor în cazurile nominativ, dativ și acuzativ, atât în dialectul atic, cât și în cel ionic. **Claudius Ptolemeus**, în *Tetrabiblos*, 52, îl folosește cu sensul de „dragostea dintre soț și soție”, un amestec dintre *eros* și *philia*. Spre deosebire de sensul creștin al lui *agapē*, care semnifică dragostea nemuritoare, ce transcende timpul și materia, oricând dispusă la jertfă pentru persoana iubită – după exemplul lui Iisus Hristos (*imitatio Christi*), acest termen *agapē* al lumii antice este polisemantic, contextual și uneori chiar descriptiv.

Homer, în *Odyseia*, îl folosește de patru ori¹; formula folosită de Homer: παῖδ' ἀγαπητὸν înseamnă „prea-iubitul meu fiu” și se referă tot la o relație de iubire în cadrul familiei, ca și la Claudius Ptolemeus, în *Tetrabiblos*. Cu toate acestea, în *Iliada* (I, 20), preotul Hryses folosește expresia παῖδα φίλην (*prea-iubită mea copilă*), atunci când se adresează Aheilor și celor doi fii ai lui Atreu: παῖδα δ' ἐμοὶ λύσαιτε φίλην.

Strabo, în *Geografia* sa, folosește acest termen de cel puțin patru ori; vom prezenta următoarele două fragmente: Cartea 7, cap. 4: ἐπιτρέψαντες γὰρ ἔχειν τὴν γῆν τοῖς ἐθέλουσι γεωργεῖν ἀντὶ ταύτης ἀγαπῶσι φόρους λαμβάνοντες τοὺς συντεταγμένους μετρίους τινάς, οὐκ εἰς... Aici ἀγαπῶσι înseamnă *sunt mulțumiți* (Georgii – γεωργοὶ n.r.) și Cartea 17, cap. 1: πλείους σγίζεται λιμένας. οἱ μὲν οὖν πρότεροι τῶν Αἰγυπτίων βασιλεῖς ἀγαπῶντες οἷς εἶχον καὶ οὐ πάνυ ἐπεισάκτων δεόμενοι, διαβεβλημένοι πρὸς... Pentru acest fragmentul traducem: *...regele Egiptului era mulțumit (ἀγαπῶντες) cu ce avea*. **Thucydides**, în *Războiul Peloponeziac*, îl folosește o singură dată în Cartea 6, cap. 36: καταλελυμένους ἐπ' ἄλλον πόλεμον οὐκ ἐλάσσω ἐκόντας ἐλθεῖν, ἐπεὶ ἔγωγε ἀγαπῶν οἴομαι αὐτοὺς ὅτι οὐχ ἡμεῖς ἐπ' ἐκείνους ἐρχόμεθα, πόλεις..., iar **Diogenes Laertius**, în lucrarea *Despre viețile și doctrinele filosofilor*, îl folosește de șapte ori²; la Diogene Laertios, termenul se aplică – în primul fragment al Cărtii 1, cap. 5 – *iubirii de înțelepciune*: φρόνησιν ἀγάπα înseamnă „dragoste de înțelepciune”. **Epictet** îl folosește de două ori în *Discursurile sale*³; în cel de-al doilea fragment Epictet îl folosește pe ἀγαπητὸν cu sensul de *mulțumit, satisfăcut* (Cartea 4, cap. 12). **Demosthenes** folosește termenul *agapē* de 21 de ori în *Cuvântările sale*; prezentăm aici doar fragmentul din lucrarea *Împotriva lui Timocrates*, *Discursul 24*, secțiunea 95: ἀλλ' ἀγαπητόν, ὃ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, εἰ πάντων καλῶς ἐχόντων ἡμῖν καὶ... În acest fragment, Demosthene îl

¹ Cartea 4, vers. 715: καθ' Ἑλλάδα καὶ μέσον Ἄργος. νῦν αὖ παῖδ' ἀγαπητὸν ἀνηρείψαντο θέλλαι ἀκλέα ἐκ μεγάρων, οὐδ' ὀρηθέντος ἄκουσα. Cartea 5, vers.1: πέμποιεν ἐπ' εὐρέα νῶτα θαλάσσης. νῦν αὖ παῖδ' ἀγαπητὸν ἀποκτείνει μεμάσιν οἴκαδε νισόμενον: ὁ δ' ἔβη μετὰ... Cartea 21, vers. 256: δειλὲ ξείνων, ἐνὶ τοι φρένες οὐδ' ἠβαιαί: οὐκ ἀγαπᾷς ὁ ἔκηλος ὑπερφιάλοισι μεθ' ἡμῖν δαίνυσαι, οὐδὲ π... și Cartea 23, vers. 181: οὐνεκά σ' οὐ τὸ πρότερον, ἐπεὶ ἴδον, ὧδ' ἀγάπησα. αἰεὶ γὰρ μοι θυμὸς ἐνὶ στήθεσσι φίλοισιν...

² De exemplu, în Cartea 1, cap. 5: ...μὴ ταχὺ λάλει: μανίαν γὰρ ἐμφαίνει. φρόνησιν ἀγάπα. περὶ θεῶν λέγε, ὡς εἰσίν. ἀνάξιον ἄνδρα μὴ ἐπαίνει... și în Cartea 9, cap. 5: ...δὲ πατρίδα, πόλιν εὐτελεῖ καὶ μόνον ἄνδρας ἀγαθοὺς τρέφειν ἐπισταμένην ἠγάπησε μᾶλλον τῆς Ἀθηναίων μεγαλαυχίας, οὐκ ἐπιδημήσας πάμαλα πρὸς αὐτοὺς.

³ Cartea 4, cap. 4: ἡ καλὰς ποιῶντα: τούτων μεμνημένος χαίρε τοῖς παροῦσιν καὶ ἀγάπα ταῦτα, ὧν καιρὸς ἐστίν. εἴ τινα ὀρᾷς, ὧν... și Cartea 4, cap. 12: ἀμήχανον, ἀλλ' ἐκεῖνο δυνατόν πρὸς τὸ μὴ ἁμαρτάνειν τετάσθαι διηλεκτῶς, ἀγαπητὸν γὰρ, εἰ μηδέποτε ἀνιέντες ταύτην τὴν προσοχὴν ὀλίγον γε...

folosește pe *agapē* într-o formulă retorică declamativă de adresare: *Căci, iubitorilor, o bărbați Atenieni!* (ἀλλ' ἀγαπητόν, ὃ ἄνδρες Ἀθηναῖοι).

Xenophon, în lucrarea *Cyropaedia*, folosește termenul într-o formulă destul de asemănătoare celei homerice (Cartea 4, cap. 6): παῖδα τὸν ἀγαπητόν (*copilul meu prea-iubit*). În fragmentul (Cartea 8, cap. 7) Xenophon asociază termenul *agapē* tot relației de iubire dintre părinți și copii: ὑπὸ τῶν αὐτῶν γονέων ἀγαπώμενοι, ceea ce se traduce: *iubit de părinții săi*⁴. **Isocrates** îl folosește în *Scrisori* doar ca formulă de adresare⁵; la **Plutarh** acest termen este folosit, într-unul dintre foarte multele sale apariții la acest autor (în cazul de față este vorba de lucrarea *Pompeius*), cu sensul de *mulțumire, satisfacție*: καὶ μέντοι Πομπηῖος ἠγάπησε (*Pompei a fost mai mult decât satisfăcut...*) sau: ὁ μὲν Τιγράνης ἠγάπησε (*Tigranes a fost foarte mulțumit*).

În dialogurile lui **Platon**, *agapē* apare de cel puțin 63 de ori! Vom prezenta în continuare fragmentele care ni s-au părut cele mai interesante: Platon, *Legile*, Cartea 3, 693e: ἢ μὲν τοίνυν τὸ μοναρχικόν, ἢ δὲ τὸ ἐλεύθερον ἀγαπήσασα μειζόνως ἢ ἔδει μόνον, οὐδέτερά τὰ μέτρια κέκτηται τούτων... Aici, ἐλεύθερον ἀγαπήσασα înseamnă *iubește libertatea*, fiind un participiu în cazul nominativ. Platon, *Legile*, Cartea 11, 921c: Δία δὲ πολιοῦγον καὶ Ἀθηνᾶν κοινωνοὺς πολιτείας ἀτιμάζων, βραχὺ κέρδος ἀγαπῶν, λύη μεγάλας κοινωνίας, νόμος ὁ βοηθῶν ἔστω τῷ τῆς... Aici κέρδος ἀγαπῶν înseamnă *dragoste de câștig*. Platon, *Legile*, Cartea 11, 928a: ὅς ἂν ἐπιτρόπου φύλαξ τῶν νομοφυλάκων καταστάς ἐπιμελήται, μὴ χειρὸν ἀγαπάτω τῶν αὐτοῦ τέκνων τὸν τῆς ὀρφανικῆς μετειληφότα τύχης, μηδὲ... În acest fragment întâlnim din nou, și la Platon, formula ἀγαπάτω τῶν αὐτοῦ τέκνων: *dragoste pentru propriii copii*.

În dialogul *Republica*, termenul *agapē* apare de 18 ori; vom analiza următoarele fragmente din Cartea 1, 330c: ἀγαπῶν τὰ χρήματα, τοῦτο δὲ ποιῶσιν ὡς τὸ πολὺ οἷ... οἱ ποιηταὶ τὰ αὐτῶν ποιήματα καὶ οἱ πατέρες τοὺς παῖδας ἀγαπῶσιν, ταύτη τε δὴ καὶ οἱ χρηματιστάμενοι περὶ τὰ χρήματα... În acest fragment avem două contexte semantice: ἀγαπῶν τὰ χρήματα (*iubirea de avere*) și οἱ πατέρες τοὺς παῖδας ἀγαπῶσιν (*dragostea părinților pentru copii*). Până acum, putem afirma că singura utilizare constantă – de la Homer la Platon – a termenului *agapē* este aceea care denumește **relația dintre părinți și copii**⁶. Oricum, putem afirma că, în lucrările autorilor antici, acest sens al cuvântului *agapē* este cu mult mai des folosit decât cuvântul *storgē*.

În dialogul *Theaitetos* (164c) avem următorul context pentru *agapē*: τῶν ὀνομάτων ὁμολογίας ἀνομολογησάμενοι καὶ τοιούτω τινὶ περιγεγόμενοι τοῦ λόγου ἀγαπῶν, καὶ οὐ φάσκοντες ἀγωνισταὶ ἀλλὰ φιλόσοφοι... Aici toῦ λόγου ἀγαπῶν înseamnă *iubituri ai logosului* (în ediția britanică din 1921 apare *lovers of wisdom*). În dialogul *Phaidros* avem șapte apariții ale termenului, dintre care prezentăm doar

⁴ Cartea 8, cap. 7: ἐν τῇ αὐτῇ οἰκίᾳ ἀνῆθόντες καὶ ὑπὸ τῶν αὐτῶν γονέων ἀγαπώμενοι καὶ τὴν αὐτὴν μητέρα καὶ τὸν αὐτὸν πατέρα προσαγορεύοντες.

⁵ Scrisoarea 1: καὶ Καρχηδονίους πολεμῆν: ἐπειδὴ δὲ Λακεδαιμόνιοι μὲν οὕτω πράττουσιν ὥστ' ἀγαπῶν, ἦν τὴν γόραν τὴν αὐτῶν ἔγωσιν, ἢ δ' ἡμετέρα... și Scrisoarea 2: ...μέγεθος, ἦν μόνος ἂν τῶν νῦν ὄντων κτήσασθαι δυνηθείης: μηδ' ἀγαπῶν λίαν τὰς τοιαύτας ἀρετὰς ὧν καὶ τοῖς φαύλοις μέτεστιν.

⁶ Platon, *Republica*, Cartea 6, 485c: ...φύσει ἔχοντα πᾶν τὸ συγγενές τε καὶ οἰκείον τῶν παιδικῶν ἀγαπῶν. ὀρθῶς, ἔφη, ἢ οὐκ οἰκειότερον σοφία τι ἀληθείας.

următorul text: *Phaidros*, 241d: ὡς λύκοι ἄρνας ἀγαπῶσιν, ὡς παῖδα φιλοῦσιν ἐρασταί. τοῦτ' ἐκεῖνο, ὦ Φαῖδρε. Pentru frumusețea stilului platonician al scriiturii vom traduce întregul fragment: *O Phaidros, așa cum lupul dorește (ἀγαπῶσιν) mielul, tot astfel copilul dorește prietenia (φιλοῦσιν) celui pe care-l iubește!* În dialogul *Philebos* (62d), termenul se referă la dragostea de cunoaștere (ἀγαπᾶν ἐπιστήμην). În dialogul *Symposion*, termenul *agapē* se referă la relațiile dintre iubiți⁷; în dialogul *Critias*, Platon folosește termenul *agapē* referitor la dragostea pentru cele divine (θεῖα ἀγαπῶμεν)⁸.

Aristotel, în *Etica nicomahică* (Ed. J. Bywater, Oxford, Clarendon Press, 1894), folosește termenul *agapē* cel puțin de 21 de ori; vom selecta următoarele fragmente: 1095b: μὲν πολλοὶ καὶ φορτικώτατοι τὴν ἡδονήν: διὸ καὶ τὸν βίον ἀγαπῶσι τὸν ἀπολαυστικόν. τρεῖς γὰρ εἰσι μάλιστα οἱ προύχοντες – în acest fragment Aristotel se referă la τὸν βίον ἀγαπῶσι (o viață plină de dăruire); Fragmentul 1119a: καλὸν ἢ ὑπὲρ τὴν οὐσίαν. ὁ γὰρ οὕτως ἔχων μᾶλλον ἀγαπᾷ τὰς τοιαύτας ἡδονὰς τῆς ἀξίας: ὁ δὲ σφόδρον οὐ... – în acest fragment, Harris Rackham traduce μᾶλλον ἀγαπᾷ prin *more pleasures*.

În urma analizei tuturor acestor fragmente ce fac referire la termenul *agapē*, considerăm că se pot trage următoarele concluzii: Substantivul (*numele*) *agapē* a fost folosit de marea majoritate a autorilor antici, începând de la Homer, până la Platon și Aristotel. Termenul *agapē* se aplica mai ales relației dintre tată și fiu, cum vedem mai întâi la Homer. Termenul *agapē* descrie, la autorii antici, o relație specială dintre o persoană matură, cu experiență și un tânăr; relația putea fi de natură erotică sau chiar *pederastică* (παιδεραστία) (*vide* Platon, *Symposion*, 180b și 210d). Un alt sens utilizat destul de des pentru *agapē* este cel de *mulțumire, satisfacție* (Strabo, *Geografia*, 7,4). *Agapē* se poate referi, însă, și la dragostea pentru cunoaștere sau chiar la dragostea pentru lucrurile divine, sensurile acestea ale termenului fiind folosite mai mult în limbajul filosofilor greci ai secolului V a.Hr. De multe ori, termenul *agapē* descrie relații sentimentale foarte asemănătoare celorlalți trei termeni: *philia*, *erōs* și *storgē*⁹.

Mult mai folosit în lucrările anticilor era însă verbul ἀγαπάω, pe care lexiconul Liddell îl traduce prin *greet with affection*, iar Georg Autenrieth prin *welcome affectionately*. Verbul ἀγαπάω era folosit mai ales la persoana doua și a treia singular, timpul prezent și uneori imperfect. Verbul ἀγάπησα apare în *Odyssea*, 23,214 și ἠγάπηκα la Isocrates, în *Antidosis*, 15,147. Un al doilea caz este cel al verbului ἀγαπάζω, forma epică și lyrică a verbului ἀγαπάω. Lexiconul Liddell îl traduce prin *treat with affection, receive with outward signs of love*; ἀγαπάζω este un verb la timpul viitor, folosit la persoana doua și a treia singular. Georg Autenrieth

⁷ Platon, *Symposion*, 180b: καὶ ἄγανται καὶ εὖ ποιοῦσιν ὅταν ὁ ἐρώμενος τὸν ἐραστὴν ἀγαπᾷ, ἢ ὅταν ὁ ἐραστὴς τὰ παιδικά. θεϊότερον γὰρ ἐραστὴς... și *Sym.*, 210d: πολὺ ἤδη τὸ καλὸν μηκέτι τὸ παρ' ἐνί, ὡσπερ οἰκέτης, ἀγαπᾶν παιδαρίου κάλλος ἢ ἀνθρώπου τινὸς ἢ ἐπιτηδεύματος ἐνός, δουλεύων...

⁸ Platon, *Critias*, 107d: λόγους ἰδεῖν δεῖ γιγνόμενον, ὅτι τὰ μὲν οὐράνια καὶ θεῖα ἀγαπῶμεν καὶ σμικρῶς εἰκότα λεγόμενα, τὰ δὲ θνητὰ καὶ ἀνθρώπινα...

⁹ Pentru *erōs* – *vide* Claudius Ptolemeus, *Tetrabiblos*, 52; pentru *storgē* – *vide* Xenophon, *Cyropaedia*, 4, 6; pentru *philia* – *vide* Aristotel, *Retorica*, 1371 a21.

ne dă următoarea interpretare pentru verbul **ἀγαπάω** (sau ἀγαπάω) și **-ομαι**: *receive lovingly* (τινά), în Homer, *Odyseea*, 16,17 și 7,33; sau chiar *espouse the cause of*, în Homer, *Iliada*, 24,464.

Cel de-al doilea termen care ne interesează este substantivul (*numele*) feminin **philia**, care apare de cele mai multe ori în textele antice la cazurile nominativ și acuzativ, numărul singular și mai ales dual, tradus de obicei prin *prietenie*. Acest cuvânt descrie o relație afectivă specială, de obicei între persoane umane, dar și față de activități sau lucruri. Deosebirea esențială față de *agapē* este aceea că *philia* „este supusă timpului, are început și sfârșit, poate să se schimbe sau să dispară” (G. Barclay). *Philia* este cel mai uzual termen al Antichității grecești prin care este descris sentimentul iubirii în general. Putem spune că substantivul *philia*, împreună cu adjectivul φίλιος și verbul φιλιάζω (la timpul viitor), sunt termenii care descriu acel tip de sentiment – denumit generic *prietenie* în Antichitatea greacă.

Cel de-al treilea termen este substantivul **éros** (nr. singular, gen masculin, cazul nominativ – și uneori de gen neutru, în cazurile nominativ și acuzativ). Acest termen a avut întotdeauna un sens bine determinat: dragostea trupească, atracția fizică, „plăcere a ochiului și a simțurilor” (Aristotel, *Etica nicomahică*, 9,4,3)¹⁰.

Verbul **έρωω** este analizat astfel în lexiconul Liddell: **1.** Aristophanes, *Acharnians*, 146: *dragoste*, referitor la o pasiune de natură sexuală, *a face dragoste cu* (aici avem *interdicția* lui Xenophon referitoare la incest: „**οὐκ ἐρῶ ἀδελφὸς ἀδελφῆς. οὐδὲ πατὴρ θυγατρὸς**”, Xenophon, *Cyropaedia*, 5,1,10: [10] ὄρῳς, ἔφη, τὸ πῦρ, ὡς πάντας ὁμοίως καίει; πέφυκε γὰρ τοιοῦτον: τῶν δὲ καλῶν τῶν μὲν ἐρῶσι τῶν δ' οὐ, καὶ ἄλλος γε ἄλλου. ἐθελούσιον γάρ, ἔφη, ἐστὶ, καὶ ἐρῶ ἕκαστος ὧν ἂν βούληται: αὐτίκ', ἔφη, **οὐκ ἐρῶ ἀδελφὸς ἀδελφῆς, ἄλλος δὲ ταύτης, οὐδὲ πατὴρ θυγατρὸς, ἄλλος δὲ ταύτης: καὶ γὰρ φόβος καὶ νόμος ἱκανὸς ἐρωτα κωλύειν**). **2.** cu referințe sexuale, *dragoste fierbinte*, „φιλέω, οὐδ' ἦρα οὐδ' ἐφίλει”, Platon, *Lysis*, 222a. **3.** *a iubi* sau *a dori cu pasiune*, „τυραννίδος”, *Archil.*25.3. **4.** Pentru alte sensuri ale termenului: „τερπνότατον τοῦ τις ἐρῶ τὸ τυχεῖν” la Hesiod, *Theogonia*, 256; „μάχης ἐρῶν”, la Eschil, în *Cei Șapte împotriva Tebei*, 392; „μόνος θεῶν γὰρ Θάνατος οὐ δῶρων ἐρῶ” *Id.Fr.*161; „ἀμηγάνων ἐρῶς”, Sophocles, *Antigone*, 90; „πατρίδος ἐρῶν”, la Euripides, *Phoenissae*, 359; „οὐ ἐπιθυμεῖ τε καὶ ἐρῶ”, la Platon, *Symposion*, 200a; „θανεῖν ἐρῶ”, la Sophocles, *Antigona*, 220; „φαγεῖν”, la Aristophanes, *Acharnians*, 146 și „πληροῦσθαι”, la Platon, *Philebus*, 35a.

Cel de-al patrulea termen la care facem referință este substantivul **στοργή** (feminin, singular, nominativ; la dativ apare forma *storgē*). Acest tip de dragoste poate avea loc de obicei între părinți și copii, între cei conduși și conducătorul lor;

¹⁰ ἔρος la Nominativ – la Acuzativ avem: ἔρον, la dativ: ἔρω; în formă poetică: ἔρως. **A.** *dragoste* sau *dorință*, „οὐ...θεῶς ἔρος οὐδὲ γυναικός”, Homer, *Iliada*, 14, 315 și *Odyseea*, 18, 212; apare frecvent în fraze: „αὐτὰρ ἐπεὶ πόσιος καὶ ἐδητύος ἐξ ἔρον ἔντο”, *Iliada*, 1,469; „ἡμερῶν ἔργων ἐξ ἔρον ἰέμενον”, *Thgn.* 1064; „ἔρος λυσιμελής” la Hesiod, *Theogonia*, 910; și, bineînțeles Eros, zeul iubirii, Hesiod, *Theogonia*, 120. **B.** Pentru Georg Autenrieth: **ἔρως** sau **ἔρος**: *dragoste*; θεῶς, γυναικός, față de o zeiță, față de o femeie, Homer, *Iliada*, 14, 315; față de lucruri: γόου, *Iliada*, 24,227; adesea πόσιος καὶ ἐδητύος, *apetit*, *vide ἦμι*.

sau dragostea unui zeu pentru credincioșii săi, a soțului față de soția sa, a fraților și a surorilor unii către alții și – după cum aflăm de la Xenophon (*Despre Vânătoare*, 7,12), a câinelui pentru stăpânul său (mai precis, *a câinilor pentru stăpânul lor*: τὸν διδόντα στέργουσιν). Mult mai interesantă ne apare însă analiza verbului **στέργω**, așa cum rezultă din lexiconul Liddell: **1.** „**ἔστεργον**”, la Herodot, *Istoriile*, 9,117 înseamnă *dragoste, a simți afecțiune* – frecvent, în relația de dragoste reciprocă dintre părinți și copii, la Sophocles, *Oedipus Tyrannus*, 1023; **παῖς στέργει τε καὶ στέργεται ὑπὸ τῶν γεννησάτων**, la Platon, *Legile*, 754b; „σ. τὰ **νεογνὰ** βρέφη”, Xenophon, *Oeconomicos*, 7,24; **πατέρα, τοὺς γονέας**, Euripide, *Electra*, 1102; despre dragostea unui popor pentru conducătorul său, Herodot, *Istoriile*, 9,113; despre dragostea zeului tutelar către credincioșii săi, Eschil, *Eumenidele*, 911; „**ἐμὲ γὰρ ἔστερξαν**... Μοῦσαι”, Aristophanes, *Broaștele*, 229; dintre o cetate mamă și colonii, Thucydides, *Războiul Peloponezic*, 1,38; dragostea câinilor către stăpânul lor, Xenophon, *Despre Vânătoare*, 7,12. **2.** Mai puțin întâlnit când se aplică la: dragostea dintre soț și soție, Herodot, *Istorie*, 2,181, 7,69; dintre frați și surori, Euripides, *Iphigenia în Aulida*, IA502. **3.** rareori referitor la *iubirea sexuală*, Xenophon, *Symposium*, 8.14,21.

În concluzia acestui studiu, putem spune că scopul nostru a fost acela de a demonstra faptul că termenul *agapē* are o lungă istorie precreștină, anumite sensuri ale sale rămânând constante de-a lungul secolelor (de exemplu, **παῖδ' ἀγαπητὸν**), că marea majoritate a autorilor antici l-au folosit în operele lor și că există, într-adevăr, o diferență esențială între acest termen și termenul creștin *agapē*. Dacă pentru termenul *agapē*, așa cum apare el în Evangheliile, sensul este **unul singur**: *dragostea până la jertfă* a lui Dumnezeu, în Persoana lui Iisus Hristos, pentru oameni (Ioan, 3,16), termenul precreștin *agapē* are **mai multe sensuri**, însemnând și *dragoste părintească*, și *prietenie*, și chiar *pasiune erotică*.